

ZAMANSIZLIĞA DOĞRU YOLUNUZ MÜBARƏK,
RƏHİLƏ XANIM!

Zümrüd AXUNDOVA-DADAŞZADƏ

2024-cü il avqustun 10-da çağdaş Azərbaycan musiqisinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri, bəstəkar, pedaqoq, tədqiqatçı, sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Rəhilə Həsənova dünyasını dəyişib.

Rəhilə Teymur qızı Həsənova 1951-ci il, noyabrın 10-da Bakıda dünyaya göz açıb. İlk bəstəkarlıq dərslərini Asəf Zeynallı adına Musiqi Kollecinə Xəyyam Mirzəzadənin sinfində alıb (1968-1972). 1977-ci ildə Ü.Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasını Qara Qarayevin sinfi üzrə bitirdikdən sonra bu ustadın rəhbərliyi altında assistent-təcrübəçi qismində təkmilləşib (1977-1981). Bəstəkar kimi formalaşmasında Fərəc Qarayev (kompozisiya) və Boris Yermolayevin (harmoniya, polifoniya) rolu xüsusiyyətdir.

Uzun illər 23 sayılı uşaq musiqi məktəbində musiqi nəzəriyyəsi və solfecio fənlərini tədris edib. Bu qiymətli pedaqoji təcrübənin nəticəsi musiqi nəzəriyyəsi üzrə proqramı ardıcıl illüstrasiya edən dərslik - Solfecionun meydana gəlməsi olub. 1997-2009-cu illərdə onun fəaliyyəti Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası ilə bağlı olub. R.Həsənova Akademiyanın Orta ixtisas musiqi məktəb-studiyasında, habelə "Musiqi tarixi" kafedrasında (2006-cı ildən - dosent) çalışıb. R.Həsənovanın "Musiqili-səhnə əsərlərinin təhlilində fono-informativ və antropoloji metodların əhəmiyyəti haqqında" (2007), "İnformasiya cəmiyyətində musiqi təkəkkürünün təkamülü prosesi haqqında" metodik işləri, "Menecmentdə kompüter musiqisi" kursuna dair tərtib etdiyi Proqram müəllim və tələbələri zəruri tədris vəsaiti ilə təchiz edib.

2005-ci ildə "Musiqi nəzəriyyəsi fənlərarası tədqiqat obyektini kimi" dissertasiyasını müdafiə edərək,

sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsinə alıb.. R.Həsənova "Səsin fəzası (Musiqi səsi fənlərarası tədqiqat obyektini kimi)" (2006), musiqi sənətinə dair məqalələrdən ibarət "Katarsisin yeni modeli" (2006), "Səs cisimlərinin dünyası" (2009) kitablarının müəllifidir.

2009-cu ildən ömrünün sonunacan (10.08.2024) R.Həsənova ABŞ-da yaşayıb və burada bəstəkarlıq fəaliyyətini, pedaqoji işini (son illər Baltimorun UMBC Universitetində) və elmi araşdırmalarını davam etdirib.

Rəhilə Həsənova - çağdaş Azərbaycan musiqisinin ən işarəvi və özünəməxsus simalarından biridir. Onun əsərlərinin sayı 100 rəqəmini xeyli adlayır. Bəstəkarın zəngin irsində akademik musiqinin miqyaslı janrları təmsil olunub: onun üç simfoniya, iki

fortepiano konserti, üç simli kvarteti, müxtəlif alətlər üçün sonataları, məsələn, fortepiano üçün "Monad", violinin və piano üçün "İmpuls" sonataları, "Alla Meykhana" fantaziyası var. Eyni zamanda R.Həsənovanın yaradıcılığında qeyri-ənənəvi heyətlər üçün opuslar əksəriyyət təşkil edir. Həmin orijinal tərkiblərin seçimi əsərlərin başlıqlarında əksini tapan məxsusi müəllif konsepsiyası ilə sıx təmasda çıxış edir. "Dəniz", "Müğfil", "Nüvə", "Zərrə", "Səcdə", "Plasma Clusters", "Dance of Water" və neçə-neçə digər əsəri nişan vermək olar.

Dinləyici ətəletini dəf etmək, qəfil dönümlər, paradoksalıq - R. Həsənovanın bəstəkar fərdiyyətinin başlıca xüsusiyyətlərindəndir. Onun hər bir yaratması "fərdi layihə" əsasında inşa olunub, hər birinin arxasında musiqimiz üçün tamamilə yeni obrazlar durub. "Cavididəstgah" adlı əsər (burada H.Cavidin mətnləri, Quran ayələri istifadə olunur) "xor operası" atribusiyasını alır, "klassik" operanın əlamətlərinə malik olsa da, janrın məxsusi təfsirini təqdim edir.

Bəstəkar öz ideyalarını müxtəlif mənbələrdən - Azərbaycan xalq mərasimləri, qədim oyunları, dini musiqi, təsəvvüf fəlsəfəsi, xalça sənətindən əxz edir. Bu sırada xalçalardakı simvolları, ornamentləri, hündə və rəqəmlərlə bağlı təkrarlanan fiqurların musiqi qarşılığını yaratmaq istəyindən irəli gələn məxsusi "musiqili xalça qalereyası" ("Pirəbədil", "Zili", "Vəni", "Şəddə", "Pazırq") daha çox maraq doğurur. Eyni zamanda R.Həsənova akademik musiqiyə dini musiqinin janrı və formalarını, sufizmə ilə bağlı obrazlar gətirmişdir ("Dərviş", "Mərsiyə", "Qəsidə" və s.). "Səma" kompozisiyası 1999-cu ildə Amsterdamda Millenioma Rekviyem - "Yeni Dini Musiqi" (*Festival Nieuwe*

Spirituale Muziek) festivalında Arvo Pyart, Giya Kançeli, Con Adams, Tan Dun, Gevin Brayersin (*Bryars*) əsərləri ilə bir sırada ifa edilib: R.Həsənova bu festivalda islam dünyasının yeganə təmsilçisi olub.

R.Həsənovanın bəzi üslub xüsusiyyətləri - materialın minimuma qədər reduksiyası, repetitivlik - minimalizm cərəyanının "klassik" nümunələri ilə paralellərə sövq edir. Halbuki bəstəkar üçün minimalizm - etnomədəniyyətin özünəxas əlamətlərini əks etdirmək, dramaturji xəttin dinamizasiyası və musiqinin emosional təsir qüvvəsinin artırılması vasitəsidir.

Son illər o, elmi bilikləri emosiyalar süzgecindən keçirib öz üslubunu yeni cəhətlərlə zənginləşdirməyə çalışıb. Bəstəkar inanırdı ki, musiqidə gözəllik önəmlidir və *dəqiq məntiq* həmin ali gözəlliyi təmin edən amillərdir.

Son dönəmin əsərlərinin adları da səciyyəvidir: burada doğma "Yurt", "Qavaldaş", "Xəzri-Gilavar", "Yallıvari" ilə yanaşı, simfonik orkestr üçün "Eos-Helios", "Perfect Equilibrium" piano kvinteti, "Solar Winds" ağac nəfəs alətləri kvarteti, solo bass clarinet üçün "Penetrations" kimi əsərlər var.

R.Həsənovanın musiqisi vətənidən kənar da ABŞ, İngiltərə, Almaniya, Avstriya, İtaliya, Fransa, İsveçrə, Rusiya, Ukrayna, Niderland, Yaponiya, İsrail və başqa ölkələrdə ifa olunur, nüfuzlu beynəlxalq festivalların proqramına daxil edilir. ABŞ, Böyük Britaniya, Almaniya və Polşada bəstəkarın müəllif konsertləri böyük uğurla keçirilib. 2004-cü ildə Almaniyada "Derwisch" adlı CD işıq üzü görüb. R.Həsənova İtaliyada *Adkins Chiti* tərəfindən yaradılan "Donne in Musica" fondunun ard-arda 3 festivalında (1998-2000-ci illər) Azərbaycanı təmsil edib. 1993, 2004-cü illərdə Bakıda R.Həsənovanın "Merac gecəsi" adlı müəllif konsertləri, 2007-ci ildə yeni kompakt-diski və monoqrafiyalarının təqdimatı ilə bağlı böyük musiqi gecəsi baş tutub. 2024-cü ildə isə Muzey Mərkəzində Bakı Müasir Musiqi Cəmiyyətinin təşkilatçılığı ilə konsert - portreti təqdim edilib.

İtaliyada yaşayan pianoçu Olqa Domnina onun "Çəşmə" prelüdlər silsiləsindən qaynaqlanan "Palitralar" proqramını İsveçdə, iki dəfə İtaliyada - Palermo və Romada, İngiltərədə, habelə Azərbaycanda (vəfatından sonra) təqdim edib.

Almaniyada yaşayan həmyerlimiz Fidan Ağayeva-Edler R.Həsənovanın "Jasmin ləçəkləri" silsiləsindən miniatürləri qadın bəstəkarların yaradıcılığına həsr olunmuş unikal 24-saatlıq marafon çərçivəsində - bəstəkarın vəfatından 20 gün sonra - ifa edib. R.Həsənovanın son tamamlanmış əsəri - *Interconnectedness* 2024-cü il oktyabrın 25-də Baltimorda *LIVEWIRE14 Resounding* Musiqi Festivalında HUB New Music ansambli tərəfindən ifa olunub.

Rəhilə xanımın yığcam bioqrafiyasını, yaradıcılıq səciyyəsinə verdikdən sonra onun haqqında bəzi düşüncələrimi də - yuxarıdakı müddəaları qabardan - çatdırmaq istərdim.

Onu da əvvəlcədən deyim ki, Rəhilə xanım tədqiqatlarının əsas qəhrəmanlarından biridir. Bu saf mənəviyyətə malik nadir insanla elə ilk təmasdan qarşılıqlı etimada əsaslanan münasibətlər qurulub. Onun barəsində ilk məqaləmi 1990-cı ildə - "Mədəniyyət" qəzetində dərc etdirmişəm. Sonralar Rəhilə xanım bu faktı minnətdarlıqla xatırlayaraq yazırdı: "Mənim haqqımda ilk yazarlardan biri [...] Zümrüd xanım Dadaşzadə olmuşdur. O, sonralar da, yaradıcılığımı maraqlı dairəsində saxlayaraq özünəməxsus lirik-emosional tərzdə əsərlərimin təhlilini aparmışdır [...] elə ilk məqaləsini mənim prelüdlər silsiləmin adı ilə əlaqələndirib, "Çəşmə" adlandırmışdı. Öz növbəmizdə böyük minnətdarlıqla bu kitabın adını onun məqalələləri münasibətilə "Rəhilə Teymur Həsənovanın yaradıcılıq çəşməsi" adlandırdıq" [2, s.7].

Bəli, məhz belə, lirik-emosional tərzdə Rəhilə xanım haqqında yazmışam. Əsərlərini dinləmişəm - valeh olmuşam - araşdırmışam, və ya bir qədər başqa ardıcılıqla: dinləmişəm - araşdırmışam - valeh olmuşam. Elə olub ki, sanki yaxşı tanıdığım əsərlərdə heyrət doğuracaq yeni cəhətlər aşkarlamışam. Yadımdadır, tanınmış musiqişünas V.Rojnovski bir dəfə "Moskva payızı" festivalının müzakirələrində ürəyimcə olan bir fikir səsləndirdi: "Bəzən deyirlər ki, tənqidçi yeni əsərin qüsurlarını axtarır. Əslində elə deyil. Musiqişünas qədər bədi cəhətdən maraqlı əsərə səvinən ikinci adam tapmaq çətin..."

Dönək oktyabrın 4-də Muğam Mərkəzində baş tutan, R.Həsənovanın xatirəsinə həsr olunmuş "Palitralar" konsertinə. Bu, pianoçu Olqa Domnina tərəfindən bəstələnən - fasiləsiz ifa olunan proqramda dayaq nöqtələri Rəhilənin "Çəşmə"sindən 5 prelüd idi. Həmin silsiləni tam halda 80-ci illərdə Bəstəkarlar İttifaqında elə müəllif ifasında, ayrı-ayrı pyesləri də Gülşən Ənnağıyevanın təfsirində dinləmişdim. Mənə elə gəlirdi ki, "Çəşmə"yə - onun obrazlarına, musiqi həllinə bələdəm. Amma necə də yanılırmışam! O.Dominanın sayəsində - onun günəş enerjisi valehedicidir - "Çəşmə"ni sanki yenidən kəşf etdim. Həm də Rəhilənin prelüdlərini Qara Qarayev, Fərəc Qarayev, Elmir Mirzəyev, Ayaz Qəmbərlinin fərqli opusları ilə növbələşdirərək - böyük proqram daxilində mini-silsilələr quraraq - pianoçu bu qarşılaşdırma nəticəsində Rəhilə musiqisinin də, onunla dialoqa girən bəstəkarların musiqisinin də yeni obraz cizgilərini sərgiləməyə müvəffəq oldu.

Prelüd kimi miniatür janr bəstəkar yaratmalarının məzmununu tam əks etdirirmi? Birmənalı olaraq - yox. Eşitdiyimiz hər bir kompozisiya prelüd deyil, bütöv bir poemadır, hər biri mahiyyətə dərin dramatik hekayəti təqdim edir. Novruz ovqatlı birinci prelüd - təbiət qüvvələrinin möhtəşəm oyanışıdır. İkinci (silsilədə - № 3) - insanı trans vəziyyətinə salan yürüş. Dinləyirsən və anlayırsan ki, bu yürüşün əcdadları olub - Ravel, Şostakoviç, amma belə əcdadların ola-ola necə də fərqli bir obraz yaratmaq olarmış! Qorxunc, vahiməli yürüşün kulminasiya anında ağı sferasına modulyasiya edərək, bəstəkar dinləyici ətalətinə

MYTHS AND RITES

Amsterdam *New Spirituality in Music* Tropeninstituut
 Tuesday 9 November 20.30 Hrs
 Nijmegen Concertgebouw De Vereniging
 Wednesday 10 November 20.15 Hrs
 Vienna *Wien Modern* Konzerthaus
 Friday 12 November 19.30 Hrs

conductor **Ed Spanjaard**
 biwa & voice **Junko Ueda**
 alto **Liane Keegan**

Diego Luzuriaga *Procesión* (1995)
Qu Xiaosong *Ji #6 Flowing Sands* (1997) ∞
Tan Dun *In Distance* (1987-1990) ◊
Rahilja Hasanova *Sa'maa* (1994)
Tan Dun *Circle with four trios, conductor and audience* (1992)
Guo Wenjing *Inscriptions on Bone* (1996)

∞ In Amsterdam and Nijmegen
 ◊ In Vienna

All good music embodies a spiritual experience. In this sense, a festival with the theme 'spirituality in music' is nothing new. However, spirituality in music has today developed a new dimension, frequently shaded with hints of the East. This is the focus of music performed both at the Festival of New Spiritual Music in Amsterdam and in Vienna, where Myths and Rites are the themes. Three Chinese works will be combined with ritual music by the Azerbaijani composer Rahilja Hasanova and a musical procession by Ecuadonian Diego Luzuriaga.

Rahilja Hasanova

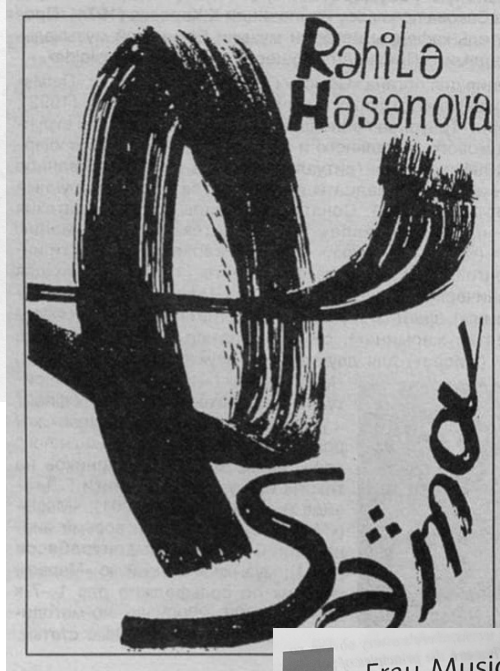
**Azerbaijani Composer and Pianist
 Rahilja Hasanova**

**in a performance and discussion of her music
 with Jill Dreeben, flute**

When: Sept. 20th (2015) – 3pm
**Where: Women's Studies Research Center (Epstein Bldg.,
 515 South Street, Brandeis University, Waltham, MA)**
Free and Handicap Accessible

enter ** and The
www.gardarev.org,
 ll 617-776-1809

sical performances

Rahilja Hasanova · Derwisch

Porträtkonzert · 28. November 2004 · Deutschlandfunk

Derwisch (1992)
 für Tenor, Baß und Streichquartett
 Kyu-cheoul Lee, Tenor
 David Hieronimi, Baß
 Minguet Quartett

Zweites Streichquartett (1992)
 Minguet Quartett

„Tetraksis“ (1995)
 Drittes Streichquartett
 Minguet Quartett

Alla Mejchana (1996)
 für Klavier
 Rahilja Hasanova, Klavier

Frau Musica (nova)

Rahilja Hasanova
Derwisch

Minguet Quartett
 Kyu-cheoul Lee, Tenor
 David Hieronimi, Baß
 Rahilja Hasanova, Klavier

28. November 2004, 11 Uhr
 Deutschlandfunk Sendesaal
 Köln, Raderberggürtel 40

KUNSTSTIFTUNG © NRW

Deutschlandfunk

möhtəşəm zərbə vurur, adamı içdən çalxalayır. Üçüncü (№ 8) - faciəvi prelüddə - özündə, şübhəsiz, sual - məchul bir sual ehtiva edən əsas mövzu beş dəfə qaydır. Hər qayıdışda da başqalaşır - əvvəl əsl simasını gizlədir, amma sonucda öz mahiyyətini - qəddar, amansız - dolğun şəkildə sərgiləyir. Əsas qüvvənin həmləsini dayandırmıya cəhd də var - möhtəşəm klasterlər: amma onların da lavatək axını şərin qabağını ala bilmir! Dördüncü prelüd (№11) - ən emosional - Qara Qarayevə həsr olunub. Qarayevin itkisindən doğan hədsiz kədər ifadə edən bu sevgi dolu kövrək və ehtiraslı musiqidə (*Patetico con tristezza* remarkasına diqqət yetirək) ustadın ruhu yaşayır, böyük ürəyi döyünür. Nəhayət altıncı prelüd (№ 12) - yallı ritmində rəqs. Müəllif göstərişi səciyyəvidir: *play as barbaric as possible* (mümkün qədər barbarcasına ifa edilməli). Bu yallı hansı qüvvələri bərqərar edir? Birmənalı cavab vermək çətindir...

Konsertdən dərhal sonra Bakıda qonaq olan Rıqa Klassik gimnaziyasının direktoru, fəlsəfə elmləri doktoru **Roman Əliyev** "Palitralar" proqramı haqqında yazırdı: "Zaman səni mövcudluğun, iştirakın və baş verənlərin və baş verəcəklərin sonsuz burulğanına atır, sən isə ayaq saxlamaq və hər şeyi - həqiqətdən də hər şeyi düşünüb- daşınmaq istəyirsən. Lakin alınmır, mümkün deyil: yalnız qeyri-real, uzaq, amma eyni zamanda daxilən böyük bir qüvvə səni çox-çox yuxarılara qaldırır və sən bütün gizlilər, ehtiraslar axını, mənasız düşüncələr və vurnuxmadan uzaq olanlarla görüşürsən. Oktyabrın 4-də çox böyük Hadisə baş verdi! Milli ruhun möhkəmlənməsi, milli mədəniyyətin inkişafı üçün, dahi-yaradıcı ilə təmasda olan hamımız üçün!"

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, Rəhilə xanımın tətbiq etdiyi kompozisiya metodu və vasitələr - minimalizm, repetitiv texnika - onun tərəfindən məxsusi yozulur, bir-birinə bənzəməyən obrazların ərsəyə gəlməsinə vəsilə olur. Bir neçə il öncə R. Həsənovanın kontrbas üçün "Kölgələrin oyunu" kompozisiyasını Cavad Cavadzadənin təfsirində dinləyən bəstəkar Dmitri Smirnov həyəcanlanaraq ifaçıya yazmışdı: "Əsər mahiyyətə vahiməlidir. Şamançılıq təəssüratı yaradır. Lakin müəllif şərhini oxuduqdan sonra hər şey mənə agah oldu. Səni də, R. Həsənovanı da təbrik edirəm" [1, s.519]. Müəllif şərhini isə bəstəkarın 20 yanvar faciəsindən sonra yaşantılarını əks etdirir.

Rəhilə xanımın auditoriyaya emosional təsir etmək, onu təəccübləndirmək bacarığı heyretamiz! Özü də bu, müəyyən məqsəd kimi qarşıya qoyulmur, içdən gəlir, zərif yaşılqözlü xanımın nəhəng, vulkantək püskürən enerjisinə dələlət edir. Kosmik musiqidir! Bədii kəşflərlə dolu - valehedici kəşflərlə...

Bu fikrimdə mən əsla tək deyiləm. Dediklərimi əsaslandırmaq üçün bəzi sitatlara üz tutmaq istərdim.

Məşhur polyak bəstəkarı, Şostakoviç haqqında fundamental monoqrafiyanın müəllifi **Kşiştov Meyer**: "Sizin musiqiniz böyük hadisədir...Mümkün qədər çox gözəl musiqi yazın. Sizin "Pirəbədil"i və Piano sonatanızı son zamanlar bir neçə dəfə dinləmişəm. Mən bu musiqini sevirəm və onun tərəvətli

səslənməsinə, musiqi ideyalarınıza heyranam" [2, s.139, 272].

Zmira Lutski (Lutzky), "Israel Contemporary Players" ansamblının musiqi rəhbəri: "Mən "Səma"nı çox, çox, çox... bəyəniyəm! Burada forma və məzmunun ideal vəhdətinə nail olmusunuz. Sizin musiqinizdə, ritual rəqsində, Kainatda olduğu kimi, hər şey ara vermədən hərhlənir, hərəkət edir..." [2, s. 18].

Almaniyanın "Zeitung Für Moers" qəzetinin müxbiri **Günter Metzner** (Rəna Rzayevanın ifasında "Monad"ı dinlədikdən sonra): "Burada sanki Filip Qlassın minimalist musiqisi Entoni Brekstonun yeni mürəkkəb cazı ilə birləşib elə bir nəhəng eyforiya yaradırdı ki, Raxmaninov musiqisinin partlayışları müqayisədə qüvvəsini itirir, sakit, sönük səslənirdi" [1, s.518].

Musiqişünas **Duşan Mixalek**: "Onun yaradıcılığında orijinal, fərdiləşdirilmiş musiqi materialı cazibədar - anlaşılması çətin və bu səbəbdən daha da sirli - dramaturgiya ilə vəhdət yaradır. Mən onilliklər ərzində həm Yuqoslaviya, həm də Avropada keçirilən çoxsaylı müasir musiqi festivallarında (Donauəşingen, Kassel, Paris, Varşava və s.) olmuşam. Külli miqdarda əsər dinləmişəm və Rəhilə Həsənovanın yaratmalarının məni nə üçün həmişə təəccübləndirdiyinə cavab axtarmışam. Biz tamamilə müxtəlif şəxsiyyətik, müxtəlif sosial sistemlərdə, ənənələr, təhsil sistemləri çərçivəsində formalaşmışıq. Görünür, R. Həsənovanın musiqisi mənim emosional və mənəvi durumuma uyğun gəlir [3] ... Onun musiqisi olmasaydı, bu yeganə və bənzərsiz həyat xeyli kasadlaşardı" [1, s.205].

Əlavə edim ki, R. Həsənovanın - həyat və yaradıcılıq dolu bu insanın dünyasını dəyişməsindən musiqi cameəimiz sarsılaraq, bəstəkarın şəxsiyyəti və musiqisinə dair çox diqqətli yazıları və şərhləri ilə paylaşıblar.

Fərəc Qarayev: "Rəhilə Həsənova - unikal istedadla malik bəstəkar - dünyasını dəyişdi. Güclü və qorxmaz, həqiqətən kişi xarakterinə sahib olan o, rəsmi bəstəkar çevrələri tərəfindən qəbul olunmamasına və bəzi dinləyicilərin laqeydliyinə baxmayaraq, bütün həyatı boyunca inadla öz hədəfinə doğru irəlilədi. Hazırda musiqi səmasında böyük bir yer tutan rahat və "şirin" musiqiyə aludə olmuş dinləyicinin dəstəyini tapmamaq onu yolundan döndərmədi.

Yaradıcı meyillərində büllurtək dürüst və kompromissiz idi, tələbək illərində şüurlu şəkildə seçdiyi yoldan bir addım belə geri çəkilmədi. Onun yaradıcılığı hətta "yeni musiqi"ni həyat təzi - modus vivendi kimi qəbul edən həmkarları arasında da fərqli hadisədir.

Rəhilənin əsərlərini ifaçıların çox az qismi öz proqramlarına salmağa cəsarət edirdi, lakin hər yeni ifa ya coşğu, ya da narazılıq doğururdu. O qədər qeyri-adi, özünəməxsus və impulsiv idi ki, heç kimi biganə qoymurdu...

P.S. Rəhilə Həsənovanın musiqisi tədrisən auditoriyaya yol tapır və ümidlə qeyd etmək olar ki, bu gün o, dünənə nisbətən daha tez-tez səslənir. Buna parlaq nümunə Olqa Domninanın müxtəlif ölkələrdə səsləndirdiyi "Palitralar" proqramıdır..."

Bəli, Rəhilə xanımın sənətdə mövqeyi xüsusi idi. Onun musiqisi beynəlxalq festivallarda səslənən ortostatistik Avropa avanqardına uyğunlaşmırdı. Semantik baxımdan sanballı olub kifayət qədər yenilikçi vasitələrlə bəstələnsə də, səmimiyyət kimi itirilmiş bir keyfiyyətə də malik idi. Dəbə uyuşmamaq, öz iç səsini dinləyərək bəstələmək sonucda onun əsərlərinin ifası qarşısında maneələr ucaldırdı.

Rəhilə xanımın Amerikada bir sıra yaratmasının ilk ifasını gerçəkləşdirmiş **Qleb Kanaseviç**: “Rəhilə böyük ürəyi, son dərəcə işıqlı ruhu olan həqiqi əfsanədir Onun yaradıcılığını birbaşa paylaşmaq, musiqisinə varmaq imkanı mənə hədsiz sevinc bəxş etdi. Ürəkdən ümid edirik ki, insanlar bu möhtəşəm sənətkarın ruhunu və dəyərini mənim kimi dərinlən hiss edə biliblər. Rəhilə, sən həmişə mənim düşüncələrimdə, qəlbində yaşayacaqsan”.

Musiqişünas **Tahirə Kərimova**: “Rəhilə Həsənovanın musiqisi kulturoloji hadisədir. Onun qaldırdığı esxatoloji mövzular elə məhəratlə musiqiləşdirilib ki, sanki Yaradılış kitabını oxuyursan.

Həyatın və şüurumuzun sonsuz axınının doğurduğu səs-küyün içindən Yaradanın “səsi” sufi neyinin tembri şəklində insana ötürülür (*Səma*’ nəzərdə tutulur - Z.A.-D.). O, insanla Allahın tam vəhdətdə olması həqiqətini dərk etdirir, ona qovuşmaq yolunu göstərir. La İlahə İlləlah - *Səma*’nın əsas ideyası əsərdə hərfi mənada, yaxud birbaşa sitat kimi təcəssüm olunmayıb. O, səs xaosunun axınında dərk olunur - sufi zikrinin yolu, nəticəsi, vəhy və nirvana kimi...

Yaşadığın dövr ilə rezonansa düşmək və onun metronomuna uyğun yaşamaq çox az sayda dahi səs yazarına nəsib olub. Rəhilə buna müyəssər oldu: Yer kürəsinin uğultusu və vibrasiyaları, bioloji ritmimizin, desibellərdə ölçülərsə, yüz qat artırılmış gurultusu onun əsərlərində eşidilir, bizə ötürülür və bizdə (mənim üçün - bu, birmənalı olaraq, aydındır) cavab reaksiya doğurur. Mühüm bir əlavə edərdim: Rəhilənin musiqisi mənim üçün sadəcə musiqi deyil. Bu, hər zaman tam şəkildə dərk edilməyən, amma bütöv və təbiət hadisələri kimi heyranediciliyi olan ritm-şüurun axınıdır.

Nə yazıq ki, müəllifin özü ilə bu barədə danışmaq nəsib olmadı. Biz həmişə Həqiqətlə görüşə dəhşətli dərəcədə gecikirik. Amma bunun da, görünür, ali bir mənası var: musiqi səslərində təcəssüm etdirilmiş yaradıcı fikirlə təkbətək qalmaq və özünə, əslində isə Kainata suallar vermək. Cavab mütləq gəlir: sınaqdan keçirilib...”

Musiqişünas **Kamilə Dadaşzadə** R.Həsənovanın vəfatından az sonra yazırdı: “Dünən Rəhilə xanıma əbədiyyətə aparan yolun üçüncü günü idi... Onun

“Jasmin ləçəkləri” kimi incə ruhu bir “Zərrə”, “Nüvə”dən yaranaraq, indi məkansız və zamansız “Monad”a tərəf pərvazlanıb. Əslində hüdudsuz enerji mənbəyinə doğru yönələn bu yolun cizgilərini qat-qat əvvəl “Səma”nın kosmik ritmində, “Dərviş”in daxili dinamizmində, hikmət dolu “Merac gecəsi”nin fəzasında sezmək mümkün idi. Zamansızlığa doğru yolunuz mübarək, əziz və unudulmaz Rəhilə xanıma!”

Hər bir insanın bir ölüm payı var bu gəlimgli-gedimli dünyada - son ucu ölümlü dünyada... Xatırlayacaqlarını çoxumuzu? Çətin...amma Rəhilə xanımın kosmik musiqisi artıq fonosferamızın bir hissəsidir.

Onunla söhbətləri, o cümlədən son yazışmaları xatırlayıram. Rəhiləyə əslində bu dünyada heç nə lazım deyildi: imtiyazlar, adlar, rütbələr. Ancaq yazıb-yaratmaq imkanı. 24 il öncə “Nedelya” qəzetinin müxbirinin: “İfa olunmamış əsərləriniz varmı və bu sizə iztirab yaşadırmı?” sualına Rəhilə belə cavab vermişdi: “Son illər ərzində yazdıklarımın böyük hissəsi elə iş masamda qalmaqda. Amma mənə bu, əsla narahat etmir, çünki düşünürəm ki, nə vaxtsa bütün əsərlər ifa olunacaq. İfa məsələsi mənim üçün ikinci dərəcəlidir. Əsas odur ki, öz fikrimi nota alım. Qeydə alınmamış, həyata keçirilməmiş musiqi ideyası mənə ifa olunmamış musiqidən daha çox narahat edir...” [2, s.177].

Əlbəttə, illər ötdükcə Rəhilədə bir nigaranlıq hissi də baş qaldırırdı. Axı onun bir sıra irimiqyaslı opusu - iki simfoniyası, iki piano konserti, orkestr üçün “Yurt” kompozisiyası, “Cavidi-dəstgah” oratoriyası və neçə-neçə başqa əsəri ifa olunmamış qalırdı.

Azərbaycan musiqisinə xeyli dəyərli əlavələr etmiş, ölkəmizi sanballı beynəlxalq festivallarda uğurla təmsil etmiş Rəhilə Həsənovanın vaxtsız ölümü musiqimiz, ümumiyyətlə, çağdaş mədəniyyətimiz üçün ağır, əvəzolunmaz itkidir. Biz onun parlaq bədii kəşflərini hələ tam mənası ilə dəyərləndirə bilməmişik. Odur sənətimizin iftixarı olan Rəhilə Həsənovanın yaradıcılıq irsini tədqiq, tədris və təbliğ etmək məqsədlərimizdən biri olmalıdır. Ancaq bu halda biz nadir şəxsi keyfiyyətləri ilə fərqlənən, nəcib, xeyirxah, nurlu, Vətəni sidq-ürəkdən sevmən insanın xatirəsi qarşısında borcumuzu heç olmasa qismən ödəyə bilərik.

Musiqi bəstələmək, orijinal, bədii ideyaya mümkün qədər uyğun səs kombinasiyası qurmaq Rəhilə xanıma sözün həqiqi mənasında xoşbəxt edirdi. Odur, dözülməz dərəcədə kədərli duyğu və düşüncələrlə qələmə alınan vida sözümlə onun qısa bir etirafı ilə bitirmək istərdim: “Sən təkəcə özün üçün deyil, hər bir adam və hamı üçün çalışırsan - bunu anlamaq axı xoşbəxtlikdir...”